

Boldogasszony-sugárút

nevében a fiatal anyaság megszenvedettsége s bája kísérti az örökké bolyongó embert. Talán nem több, nem szebb, nem nevezetesebb, mint bármely vidéki város utcája; kövei, házai, fái, mindene épen olyan és épen annyi, mint más utcáé, de sokszor kora délutáni órák csudálatos fényekkel, színekkel cicomázzák fel, furcsa lényekkel népesítik tele, beszélő köntösbe öltöztetik.

Boldogasszony-sugárút. Tavaly, mikor az ős végig hajtott rajta s utána sodródtak élettelen platán levelek, a hulló arany elfakult álmokat temetett a nedves-könnyű homokos földbe. Fátylakká foszlott álmok ökönyálán bágyadtan csillant meg a napsugár, a tovadócögő délután ekéje nyomán árnyékok hasadtak a szikkadt földön, felzsongó évek, emlékek körül zümmögtek még egy keveset, azután halál. S az álmok esőztek végnélkül, elállíthatatlanul. Lent a földön rétegre gyűltek, egyik a másikat fődte el s a magyar sivatagtenger homokja elnyelte sorra őket.

Nekem is volt. Hitem, mellyel végigkinlódtam, lázadásom, mellyel végigvilágítottam, céloom, melyet végighurcoltam, vérem, melyet végighullattam ezen az uton. Az őszi fénynek reszketése alatt immár halottat sejtő léptek vittek át, de azért kerestem, vártam, hittem a beváltást bíró kezeket.

Nem jött senki. Erősen alkonyodott s én már az ut végére értem.

Akkor egyszerre megpillántottam Őt. Szinte álom volt. Először azt hittem, hogy rég elfelejtett, rég nem látott szerelmem, azután amint közelebb értem hozzá, úgy éreztem, hogy az anyám s mikor már előtte álltam, láttam, hogy arról a nőről van szó, akit sohasem láttunk, akiről néha álmodunk, de akinek arcára, alakjára azután nem emlékezünk soha: Ő volt az.

Egy félig felépített templom trónon ült a Boldogasszony. Palástja végigomlott az egész sugáruton telehintve a falevelek aranyával. Arcán ott mosolygott fiatal anyaságának szenvedése és bája és nem hasonlított sem Máriához, sem Szent Katalinhoz, sem Junóhoz, sem Mylittához. A világosságtól, mely mosolyából áradt egy messzimesszi eltítkolt és eltagadott erdélyi városé lett az utca.

Láttam magamat végigmenőben könnyű kedvvel hazulról az iskoláig rajta.

Kisérven vasárnapi templomozásra egy szőke leányt. Azután lakkcsizmához verődő karddal, egyenes járással indulni messzi végekre.

Azután zsebregyűrt ököllel, lesütött szemmel osonva ki a mezőkre, felejtetni gyalázatot, átkot, beteljesülést.

Azután, . . . Ő felemelte palástja szegélyét s peregetek-peregetek róla az arany levelek és eltemették a homok közé a látomást.

Talán lázadva, megkínózva kaptam fel a fejemet, de Ő, a fel nem épített magyar templomok Boldogasszonya, örökké egyforma, kék ég mosolyával végigsimogatta a szívemet. Talán anyám üzent ebben a mosolygásban, talán a mátkám, talán valaki, akit soha sem láttam, de akiről oly sokszor álmodom, üzent, hogy a magyar homok alá temetett székely álmok fölött majd még elindul újból az élet. Hogy majd tavasszal székely ekevas szánt a magyar parlagon sugárutat s a kifordult rögben felvetődnek ismét az elföldelt álmok. Hogy higgyek, vérezzek, akarjak mert az elveszett földnek a megmaradt földben van a gyökere, hogy nem veszett el, mert a szegedi Boldogasszony-sugárutban benne van a székelyudvarhelyi Bethlen-utca.

Tavaly. Mikor az ős végighajtotta lovait rajta s utána sodródtak élettelen platánlevelek, egy forró délutáni órán beszélő köntösbe öltözött a Boldogasszony utja.

Udvarhelyi.

IRODALOM.

A magyar művelődéstörténet újabb irodalmából.

— Uj megállapítások az Árpád-kori művelődéstörténelemben. —

A magyar történelem számára alapvető jellegű az, amiben sikerül itt az ezeréves fejlődés igazi gyökereit megtalálnunk. És sokban megtaláltuk, úgyhogy az Árpád-kori történelem képe főleg 1912. óta kezd egészen újjá alakulni. A korábbi történelmek nagyon érthetően főleg az államélet, a közhatalmi tényezők fejlődését keresték: ezek mindig hangosabbak, a közrend megteremtésére szükségesebbek is voltak és szembetűnőbb sikereket és veszteségeket mutattak; a közélet szereplői számára tanulságosabbaknak, hasznosabbaknak tűntek föl; a közműveltség nemzeti tartalmában az államélet történetének vázlatát ismerni és tanítani sürgetőbb iskolai szükséglet volt, mint fölismerni a régi tömegélet csendes, ritkán fölviharzó mélységeit. Csak a mai magyar társadalom figyelme kezd immár ráirányulni a szociális életre s hamarosan, hirtelen belesodródott az élet legválságosabb forgatagába, örvényébe is. A történettudomány talán azért, mert ezt az új érdeklődést megérezte; de meg azért is, mert a politikai tényezők történeti adatait már kimeríteni látszott s e téren új fölfedezéseket nem várhatott; végül azért, mert a milleniumi ünnepek alkalmat adtak társadalmi intézményeknek arra, hogy a modern történelem magaslatán foglalkozzanak messze visszanyúló multjok emlékeivel: ez a modern és kritikus történettudomány rövid néhány év alatt nagyot haladt a legrégebb magyar társadalom gyökereinek megismerésében.

Miben mutatkoznak az Árpád-kori művelődéstörténet új megállapításai?

Eddig ismertük Kézainak, vagy a korabeli krónikásnak s az Árpád-kor után, jó későn készült többi krónikásnak azt a nevezetes adatát, hogy 108 ősi, honfoglaló magyar nemzetség volt; Karácsonyi kidolgozta három kötetben ábc rendbe szedett 189 nemzetség történetét, mint megannyi külön monografiát, hozzátartozva Csomától e nemzetségek alig negyedének címetanát, amennyit töredékekből, késői nyomokból nehéz visszakövetkeztetésekkel le lehetett írni és részben megfesteni. Teljesen hiányzott a legrégebb magyar nemzetségek együttes, összehasonlító története. A kolozsvári művelődéstörténeti katedrán immár elkészült e történet, mely megállapította a legrégebb magyar nemzetségek ősi, eredeti elhelyezkedését csaknem mind a Dunántúl, főleg Zalavármegyében és a Drávától északra fekvő közelebbi területeken. A honfoglalók tehát úgy látszik délnyugat felé áramlottak s a mindig legkulturáltabb magyarországi területen, a római Pannoniában állapodtak meg először, aztán lassankint innen áramlottak visszafelé északra és keletre, itt leginkább a felső Tisza, a Szamos, Körösök és Maros völgyébe. Megállapította ez a művelődéstörténet a nemzetségi birtokok eloszlását megyék szerint, különválasztva a leggazdagabb kevés nemzetséget, a huszonöt megyében birtokos Csákokat, a 19—14 megyebeli Gut-Keled, Hont Paznár és Aba nemzetséget stb. a nemzetségek nagyobb felétől, százháromtól, kik csupán egy-egy megyében voltak birtokosok, tehát csaknem proletárok az igazán gazdag nemzetségekhez képest.

Összehasonlítólág feltűntette, hogy a nemzetségek hogyan jelennek meg egymásután, a három hunn eredetű nemzetség, Érd, Szemény, Torda után, egy negyedrészen 1200 előtt, de későbbi adatok szerint s legnagyobb-részt a XIII. században. Megjelenésük időrendjében, hat korszakba csoportosítva és földrajzi sorrendben mutatjuk be őket. A betűrendben nyújtott Csoma-féle cimertant is tanulságosabbá, áttekinthetővé tettük az összehasonlító eljárással. Összesen 190 nemzetségből csakugyan körülbelül 108-at vehetünk magyarnak, s kissé kevesebbet idegen eredetűnek. Nem csupa előkelő nemes nemzetségek ezek, hanem többet emlegetett birtokosok, kik közt szabados-szolgai származású várjobbágyok és serviensek is akadnak, s a gazdagabbak nem éppen ősi, hanem királyi főtisztek ivadécai, kik főképpen a XIII. századi királyi adományokkal és e század végén kezdődő ököljogi hatalmaskodásokkal szerezték nagy birtokaikat, perekkel tisztázva és királyi adományokkal gyarapítva az Anjouk alatt is. Cimereik klasszikus tisztaságban szintén az Anjouk alatt tűnnek föl, de van már hatnak cimere 1217—1236 közt és kilenc további nemzetségnek 1268—1299. közt. A cimerez zászló már banderium néven van említve. Kézai krónikájában s így a bandériumos hadrendszer kezdetét az Anjoukorból bátran visszatozhatjuk Kun László koráig.

A honfoglaló nemzetségek fölismerésében legelőbbet köszönhetünk a Kézainál régebbi Anonymusnak, ki III. Béla királynak volt kancelláriai jegyzője s ez állásától megválva Imre király idejében, ennek utolsó éve körül írta meg Magyarország legrégebb földrajzát, néprajzát és társadalmi viszonyait, honfoglalásra vonatkozó családi mondáit. Anonymusnak ezt a jelentőségét s a korára döntő társadalomtörténeti érvet az új művelődéstörténeti munka közben ismertük föl. Döntő e korra nézve az, hogy Anonymus kora még csak a főurakat mondja nobilisoknak, vagyis kiválóknak, nemeseknek, s élesen megkülönbözteti ezen nemeseiket a csaknem paraszti állapotú serviensektől; ellenben Kézai már báróknak ismeri a főurakat, a servienseket pedig nemeseknek. Anonymus nem lehetett Kézai kortársa: IV. Béla halála után író királyi jegyző. Pedig erre nézve még a krónikákban legavatottabb specialista is ingadozott, nem akart határozott állást foglalni.

A Szent István-kori történet forrásaira nézve is új határozott állásfoglalásra vezetett a művelődéstörténet kutatása. Fölismerjük a legjobb bizonyosságokat arra, hogy Szent István nagy legendáját Pécsváradon, a kis legendát Pannonhalmán írták. Rámutattunk a Pray-codexbeli történeti jegyzetek egykorúságára és értékére a XI. században.

Az új Árpád-kori művelődéstörténet tele van új megállapításokkal. Legfontosabb az azonkori társadalmi osztályok tüzetes szétválasztása és tényleges rendszerének részletes megvilágítása. E téren a régebbi felfogás, mely még általánosan uralkodik, részint nagyon hiányos, mint meglátszik ez Pauler Gyula háromkötetes Árpád-kori történelmében, ennek nagyon gazdag kritikai és bibliografiai jegyzeteiben, részint nagyon téves. Még az alapfogalmakban is, minő a szolga, szabados, szabad és nemes fogalma, vaskos tévedések és tájékozatlanságok uralkodtak. Nagy kritikai harcot kellett vívni elsőrangú tekintélyekkel e fogalmak tisztázására, s az egész határozottan és világosan megállapított eredmények igazolására.

A királyi szék betöltésére nézve az eddig ismert elméletek az öröklés mellett erősen hangsúlyozzák a választás elvét s ezt az Anjoukor kezdetétől fogva valóban nagyon hangoztatták a főemberek és érvényesíteni iparkodtak a Habsburgok korában is. Erre nézve azonban a tiszta történeti igazság az, hogy a magyar királyi szék betöltésének állandó elve az öröklés. Már Árpádot Konstantinosz Porphyrogennétosz császár 930 körüli

írása szerint, a türk magyar előkelő követektől nyert hiteles értesülések szerint, az örökös kazár khagár tanácsára „örökös fejedelemmé” választották és örökössé mindig a fejedelemtől kijelölt utód lett, kit a fejedelem főtisztjei, kivált az Árpádkirályok korában, kötelesek voltak elfogadni és a királyi várőrségekkel támogatni. Pétert mint leányági örökös Szent István maga rendelte utódnak, ennek elűzése után, a királyi hercegek távollétében, Aba volt itthon Szent István másik hugának férjeként a királyi birtokok legközelebbi örököse, a kiskoru Kálmán és Álmos hercegek mellett Szent László, a nagybátyjuk, az uralkodásra legalkalmasabb örökös. Később a hatalmas görög rokon, Mánuel császár erőszakolt az országra két rövid életű rokon örökös. Az Árpádok férfiágának kihalta után csak a leányági örökösök közül válogattak. Zsigmond mint az örökös leány férje került a magyar trónra, Albert szintén, aztán leányági örökösök közül választották meg II. Ulászlót és Habsburgi Ferdinánd mint a magyar királyleány férje nyerte el a magyar trónt. A királyi rokonságtól eltekintő igazi szabad választás csak Hunyadi Mátyás és Zápolyai János trónraemelésében érvényesült, de itt egészen rendkívüli feudális okok döntöttek: bennük a magyar nagybirtokos rend, a feudalizmus kialakulásának uralkodó koreszméje érte el tetőpontját.

Az Árpádkor végén kezdődő nagybirtokú feudalizmus előtt a magyar társadalmi osztályok állapota lényegesen más képet tüntet föl, mint később. Szembetűnő korsajátság itt a szabados társadalmi osztályok nagyon jelentős szerepe. Még a király főtisztjei, várispánjai közt is kezdetben kétségtelenül vannak kötött állapotú vagyis szolgai szabadosok épp úgy, mint ezer évvel előbb Claudius római császár udvari főtisztjei közt. Szent István egyik törvénye (II. 50) ezt kétségtelenné teszi. Az meg aztán sok adatból nyilvánvaló, hogy a várispánok katonatisztjei vagyis „jobbágyai” (a jobbánál levők, s a jobbkez neve eredetileg „jób” volt, pl. a Szentjób névben): a vár udvarispánja (később alispán), a vár hadnagya, a várnagy, a száznagyok, a kémkedő járőrök őrnagya s a hirnők „börtönök” börtönagya legtöbbször szabadosok, valamint szabadosok e vártisztek ivadécai, a katonáskodó várjobbágyok; még inkább szabadosok azok a fegyveres szolgák, akik közül tisztjeik a várjobbágyok is kiemelkedtek, a várak „őr”-ei, akiket latinul ministri, milites névvel emlegettek a legelső oklevelek és törvények, a civitas-nak nevezett várról pedig civis, civilis (burger, bugar, porgár, polgár) névvel. Ugy ezek a vártisztí osztályhoz tartozó várjobbágyok, mint a várak közönséges őrői, a civisek a maguk várában csak „hetes” katonai szolgálatot teljesítettek, vagy talán hónapot szolgáltak, de az év nagy részében falusi családjuknál éltek és földmivesek voltak, a vár falujának földjeit használták s onnan engedelem nélkül el nem költözhetek. Már Szent László korában köztük van a serviensek alosztálya, kik „uruk engedelmé nélkül el nem idegeníthetők”, s mely aztán többször előfordul, mint lovas szabadosok osztálya, kik várispánjukat vagy földesurukat hadi és egyéb utjaikon kísérik, erős lovaikkal vontatják az uraság nehéz szekereit. Az ő szolgálatuk is eredetileg katonai, de mint falusi családok katonák hamarosan hajlottak a békésebb segédszolgálatokra a tényleges katonák mellett, a fuvarozásra, a sáncásó, vár-erősítő s. b. munkákra. Eppen pannonhalmi oklevelekből ismerjük meg őket legjobban s onnan tudjuk, hogy szintén ministerekből letek, lovas szolgákból, kik urukat utjain, a hadjáratokon is kísérték és otthonában is őrizték, mindenben kiszolgálták. Utóbb e szolgák, t. i. szabados szolgák két alosztályra oszlottak: a jobbágyok és a lovas serviensek alosztályára, amelyek a tatárjárás korában a legrégebb falvakban körülbelül egyenlő számmal éltek. (Folyt. köv.)

Dr. Erdélyi László, egy. tanár.